

بررسی میزان انطباق محتوای کتاب علوم پایه چهارم دوره ابتدایی با مؤلفه های سلامت جسم

حمید عباسی مجد^۱، کیهان نجفی^۱

^۱ دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان استان کرمانشاه.

نام نویسنده مسئول:

حمید عباسی مجد

چکیده

پژوهش حاضر در تلاش است که میزان توجه به سلامت جسم را در کتب دوره ابتدایی مورد بررسی قرار دهد. نوع پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. مؤلفه های اصلی و زیر مؤلفه ها در اسناد و مدارک علمی استخراج و جمع آوری شده اند و با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند، کل کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی انتخاب شد. ۳ مؤلفه اصلی و ۱۷ زیر مؤلفه از حیث وجود یا عدم وجود مورد تحلیل قرار گرفته و داده های بدست آمده در جدول های فراوانی مرتب و دسته بندی شده اند. یافته های پژوهش نشان می دهد که میزان توجه به سلامت جسم در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی در حد قابل قبولی قرار ندارد و این میزان توجه باید افزایش یابد. **واژگان کلیدی:** آموزش و پرورش، سلامت جسم، تحلیل محتوا.

مقدمه

جان لاک معتقد است که تربیت، فراهم ساختن زمینه ای برای ایجاد روانی سالم در تنی سالم که سعادت فردی و به تبع آن سعادت اجتماعی را بدنبال دارد، می باشد (مهیدیان، ۱۳۸۵)

چنانکه بر همگان روشن است، در چند دهه اخیر در پرتو سرمایه گذاری در تعلیم و تربیت و توجه فزاینده به اهمیت و جایگاه آن، بسیاری از کشورها از مرحله توسعه نیافتگی عبور کرده و استاندارد های زندگی خود را مداوم افزایش داده اند (مهیدیان، ۱۳۸۵). آموزش و پرورش بر توسعه انسانی و توسعه انسانی کلید اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است. دست اندرکاران حکومت و رهبران فکری جامعه باید بر این نکته باور داشته باشند و برای رسیدن به برنامه توسعه انسانی، برنامه ریزی صحیح علمی، هدفدار و اقدامات عملی انجام دهند. این هدف تحقق پیدا نمی کند مگر با تقویت نظام آموزش و پرورش. نقشی که کتب درسی در برنامه تربیتی مدارس و معلمان می توانند در تأمین هدف، هویت آفرینی و هویت باوری فرزندان این سرزمین ایفا کنند بسیار مهم و بزرگ خواهد بود (علیرضایی، ۱۳۸۵).

(World health organization) پذیرفته ترین تعریف را ارائه داده است: در مورد مفهوم سلامت، سازمان بهداشت جهانی «سلامتی، حالت رفاه و آسایش کامل روانی، جسمی و اجتماعی است و فقط فقدان بیماری یا نقص عضو نیست» (سلیمی، ۱۳۹۶). به نقل از سازمان بهداشت جهانی سلامت جسم به معنای توانمند بودن بدن برای فعالیت و حفظ انرژی برای موارد اضطراری و دوری از بیماری ها و تناسب کلی جسم است (یاراحمدی، ۱۳۷۶).

از آنجا که معتقدیم "عقل سالم در بدن سالم است" و تا زمانی که یک دانش آموز سالم و تندرست و با نشاط نباشد بدون شک امر یادگیری به درستی اتفاق نمی افتد. لذا در طول دوره آموزش عمومی در مدارس باید به درستی دانش، مهارت و باور ها در حوزه سلامت را به دانش آموزان منتقل کنیم و فضای را پدید آوریم که کودکان و نوجوانان در شرایط روحی، روانی و جسمی مطلوب به فراگیری سایر آموزش ها بپردازند (خلیلی، ۱۳۸۷).

اهداف متعالی آموزش و پرورش در صورتی تحقق می یابد که تعلیم و تربیت، هم راستا با بهداشت و سلامت دانش آموزان حرکت کند و از آنجا که دانش آموزان در سن فراگیری بوده و آموزش های بهداشتی را به خوبی می آموزند و می توانند به عنوان سفیران سلامت، آموخته های خود را به خانواده و همسالان خود نیز انتقال دهند، لذا حفظ و ارتقای سلامت و بهداشت آنان امری ضروری و غیر قابل انکار است (کاظمی، ۱۳۸۹).

بستر و زمینه دست یافتن به آموزش و پرورش صحیح یا به طور کلی رسیدن به عقل سالم، بدون شک داشتن بدنی سالم یا همانا سلامت جسم می باشد. از این رو ضرورت توجه به این مهم در نهاد آموزش و پرورش بسیار در خور توجه است. در پژوهش حاضر سعی شده است به این سوال پاسخ داده شود که میزان توجه به سلامت جسمانی و مؤلفه های آن در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی تا چه اندازه بوده است؟

روش پژوهش

روش پژوهش این مقاله توصیفی و از نوع تحلیل محتواست. این روش به ویژه در دهه اخیر کاربرد فراوانی در زمینه های مختلف تحقیقاتی پیدا کرده است. و نقش مهمی در بررسی رسانه های جمعی و سیاست گذاری های فرهنگی دارد. این روش (تحلیل محتوا) به روشی اطلاق می شود که از طریق آن بتوان، با مشخص کردن عینی و قاعده مند ویژگی های خاص پیام ها، استخراج نتیجه کرد (رایف و همکاران، ۱۳۸۸).

جامعه پژوهش حاضر، کتب دوره ابتدایی و نمونه آن کل کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی می باشد.

ابزار پژوهش

براساس بررسی های انجام شده عنوان پژوهش یعنی سلامت جسمی از سه مؤلفه سیستم های بدن، مراقبت از اندام و چرخه ی حیات تشکیل شده است. که هر کدام از این سه مؤلفه شامل زیر مؤلفه هایی به شرح زیر می باشند:

سیستم های بدن شامل دستگاه ادراری، دستگاه گوارشی، دستگاه قلبی - عروقی، دستگاه عصبی، دستگاه تنفسی، دستگاه استخوان بندی، دستگاه عضلانی، دستگاه پوستی، دستگاه ایمنی و دستگاه غدد درون ریز هستند.

چرخه ی حیات از زیر مؤلفه های بلوغ زیستی، روابط بین فردی و رشد مهارت زبانی شکل گرفته است. و در نهایت مراقبت از اندام شامل زیر مؤلفه های بهداشت فردی، تغذیه، ورزش، و خواب می باشد.

اهداف پژوهش

هدف اصلی:

هدف اصلی پژوهش حاضر تعیین میزان و نوع توجه به مؤلفه های سلامت جسمی در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی می باشد.

اهداف اختصاصی:

- ۱_ بررسی میزان زیر مؤلفه های سلامت جسمی در جامعه پژوهش مورد نظر
- ۲_ بررسی بیشترین و کم ترین فراوانی و درصد فراوانی مؤلفه های سلامت جسمی

پیشینه تحقیق

ادیب، عظیمی، فتحی آذر و مطلبی (۱۳۹۵) در پژوهشی که با عنوان ((تحلیل محتوای طرح تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران براساس مفروضه های نظام سلامت با تاکید بر آموزش)) صورت داده اند، یافته های حاصل از فراوانی مؤلفه ها نشان داد که مؤلفه های نظام سلامت از توزیع نرمال برخوردار نیستند؛ به طوری که متأسفانه در حد خیلی کم به آموزش بهداشت و ارتقای سلامت در این سند پرداخته شده است. سلیمی، مریم (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان ((تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی براساس مؤلفه های آموزش سلامت جسم و روان)) انجام داده است.

یافته های پژوهش براساس روش آنتروپی شانون نشان داده است که از میان کتاب های درسی مورد بررسی در دوره ابتدایی، بیشترین توجه به آموزش مؤلفه های سلامت جسم در کتاب علوم تجربی و کمترین توجه به این مؤلفه ها در کتاب فارسی بوده است. همچنین بیشترین پیام آموزش سلامت جسم در مؤلفه ی نگهداری و مراقبت از محیط زیست و کمترین توجه پیام آموزش سلامت جسم در مؤلفه بهداشت دهان و دندان بوده است.

جدول شماره ۱: فهرست و آرسی تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی

مؤلفه های اصلی	زیر مؤلفه ها	نویسنده و سال پژوهش	فراوانی	درصد فراوانی
سیستم های بدن	دستگاه اداری دستگاه گوارشی دستگاه قلبی-عروقی دستگاه عصبی دستگاه تنفسی دستگاه استخوان بندی دستگاه عضلانی دستگاه پوستی دستگاه ایمنی دستگاه غدد درون ریز	غفاری، عذرا؛ پیردل، لیلیا؛ جویانی، مهناز (۱۳۹۵) صفوت نیا (۱۳۵۱) اکبر زاده، حسین؛ ناظم، فرزاد (۱۳۸۴) بمبئی چی، عفت (۱۳۹۲)	۸	۳۴/۷۸
چرخه حیات	بلوغ زیستی روابط بین فردی رشد مهارت های زبانی	سلیمی، مریم (۱۳۹۴) ادیب، یوسف (۱۳۹۵) متقی پور، یاسمن (۱۳۹۰) عنایت، هلیمه (۱۳۷۱)	۶	۲۳/۰۸
مراقبت از اندام	بهداشت فردی تغذیه ورزش خواب	سلیمی، مریم (۱۳۹۴) ادیب، یوسف (۱۳۹۵) پور شریفی، نوید (۱۳۹۰) صدقیانی، ابراهیم (۱۳۸۵)	۹	۳۹/۱۳

پژوهش حاضر نشان می دهد که سلامت جسمی از سه مؤلفه ی اصلی سیستم های بدن ، چرخه حیات ، و مراقبت از اندام شکل گرفته است.

جدول شماره ۱ نشان می دهد که: مؤلفه سیستم های بدن با فراوانی ۸ و درصد فراوانی ۳۴/۷۸ ، مؤلفه چرخه حیات با فراوانی ۶ و درصد فراوانی ۲۲/۰۲ ، و مؤلفه مراقبت از اندام با فراوانی ۹ و درصد فراوانی ۳۹/۱۳ ، به کار رفته اند. مؤلفه ی مراقبت از اندام با فراوانی ۹ بیشترین و از مؤلفه چرخه حیات با فراوانی ۶ کمترین استفاده شده است.

جدول شماره ۲: تعریف مؤلفه ها

مؤلفه ها	تعریف مؤلفه ها
سیستم های بدن	در تعریف زیست شناسی، بدن موجود زنده یک سیستم تلقی می شود که از اجزاء یا سیستم های متعددی (مانند دستگاه اعصاب، گردش خون، گوارش و ...) تشکیل یافته است. در نتیجه فعل و انفعال و تأثیر متقابل اعضاء وابسته، پدیده کل (سیستم) ظاهر می شود.
چرخه حیات	به رشد انسان از دوران پیش از تولد(از لقاح تا تولد) تا دوران پیری (۶۵ سالگی به بعد) گفته می شود. رشد به صورت مراحل پی در پی و کاملاً مشخص می باشد.
مراقبت از بدن	کلیه فعالیت ها و اقداماتی که انسان به طور مسئولانه برای حفظ، تأمین و ارتقا سلامت خود انجام می دهد.

جدول شماره ۳: زیر مؤلفه های سه مؤلفه اصلی(سیستم های بدن، مراقبت از اندام و چرخه حیات)

مؤلفه	زیرمؤلفه ها	فراوانی	درصد فراوانی
سیستم های بدن	دستگاه اداری	۲	۳/۳۳
	دستگاه گوارشی	۱۰	۱۶/۶۶
	دستگاه قلبی-عروقی	۲۳	۳۸/۳۳
	دستگاه عصبی	۳	۵
	دستگاه تنفسی	۶	۱۰
	دستگاه استخوان بندی	۰	۰
	دستگاه عضلانی	۰	۰
	دستگاه پوستی	۵	۸/۳۳
	دستگاه ایمنی	۳	۵
	دستگاه غدد درون ریز	۸	۱۳/۳۳
جمع	۶۰	۱۰۰	
مراقبت از اندام	بهداشت فردی	۵	۳۵/۷۱
	تغذیه	۶	۴۲/۸۵
	ورزش	۲	۱۴/۲۸
	خواب	۱	۷/۱۴
	جمع	۱۴	۱۰۰
چرخه حیات	بلوغ زیستی	۸	۳۳/۳۳
	روابط بین فردی	۱۲	۵۰
	رشد مهارت های زبانی	۴	۱۶/۶۶
	جمع	۲۴	۱۰۰

زیر مؤلفه های سیستم های بدن

جدول شماره ۲ نشان می دهد که: سلامت جسمی شامل سه مؤلفه ی اصلی است که سیستم های بدن یکی از آن هاست که خود دارای ده زیر مؤلفه؛ دستگاه اداری، دستگاه گوارشی، دستگاه قلبی-عروقی، دستگاه عصبی، دستگاه تنفسی، دستگاه استخوان بندی، دستگاه عضلانی،

دستگاه پوستی، دستگاه ایمنی و دستگاه غدد درون ریز می باشد. نتایج بدست آمده نشان می دهد که در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی به ترتیب زیر مؤلفه دستگاه گوارشی با فراوانی ۲ درصد و ۳/۳۳، زیر مؤلفه دستگاه گوارش با فراوانی ۱۰ و درصد فراوانی ۱۶/۶۶، زیر مؤلفه دستگاه عصبی با فراوانی ۳ و درصد فراوانی ۵، زیر مؤلفه دستگاه تنفسی با فراوانی ۶ و درصد فراوانی ۱۰، زیر مؤلفه دستگاه استخوان بندی با فراوانی ۰ و درصد فراوانی ۰، زیر مؤلفه دستگاه عضلانی با فراوانی ۰ و درصد فراوانی ۰، زیر مؤلفه دستگاه پوستی با فراوانی ۵ و درصد فراوانی ۸/۳۳، زیر مؤلفه دستگاه ایمنی با فراوانی ۳ و درصد فراوانی ۵ و زیر مؤلفه دستگاه غدد درون ریز با فراوانی ۸ و درصد فراوانی ۱۳/۳۳ را داراست.

زیر مؤلفه های دستگاه استخوان بندی و دستگاه عضلانی دارای کمترین فراوانی یعنی ۰ و زیر مؤلفه های دستگاه قلبی-عروقی با فراوانی ۲۳ بیشترین فراوانی را داراست.

زیر مؤلفه های مراقبت از اندام

جدول شماره ۲ نشان می دهد که : سلامت جسمی شامل سه مؤلفه ی اصلی است که مراقبت از اندام یکی از آنهاست که خود دارای چهار زیر مؤلفه؛ بهداشت فردی، تغذیه، ورزش و خواب می باشد. نتایج بدست آمده نشان می دهد در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی به ترتیب زیر مؤلفه بهداشت فردی با فراوانی ۵ و درصد فراوانی ۳۵/۷۱، زیر مؤلفه تغذیه با فراوانی ۶ و درصد فراوانی ۴۲/۸۵، زیر مؤلفه ورزش با فراوانی ۲ و درصد فراوانی ۱۴/۲۸ و زیر مؤلفه خواب با فراوانی ۱ و درصد فراوانی ۷/۱۴ را داراست. براین اساس زیر مؤلفه خواب با فراوانی ۱ دارای کمترین فراوانی و زیر مؤلفه تغذیه با فراوانی ۶ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

زیر مؤلفه های چرخه حیات

پژوهش حاضر نشان می دهد که سلامت جسمی دارای سه مؤلفه ی اصلی است که مؤلفه چرخه حیات یکی از آنهاست که خود دارای سه زیر مؤلفه؛ بلوغ زیستی، روابط بین فردی و رشد مهارت های زبانی می باشد. نتایج به دست آمده در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی به ترتیب زیر مؤلفه بلوغ زیستی با فراوانی ۸ و درصد فراوانی ۳۳/۳۳، زیر مؤلفه روابط بین فردی با فراوانی ۱۲ و درصد فراوانی ۵۰ و زیر مؤلفه رشد مهارت های زبانی با فراوانی ۴ و درصد فراوانی ۱۶/۶۶ را داراست. بر همین اساس زیر مؤلفه روابط بین فردی با فراوانی ۱۲ دارای بیشترین فراوانی و زیر مؤلفه مهارت های زبانی با فراوانی ۴ دارای کمترین فراوانی است.

جدول شماره ۴: میزان توجه به زیر مؤلفه های سیستم های بدنی در علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی

مؤلفه های اصلی	زیر مؤلفه ها	فراوانی	درصد فراوانی
سیستم های بدن	دستگاه ادراکی دستگاه گوارشی دستگاه قلبی-عروقی دستگاه عصبی دستگاه تنفسی دستگاه استخوان بندی دستگاه عضلانی دستگاه ایمنی دستگاه غدد درون ریز	۶۰	۶۳/۸۲
چرخه حیات	بلوغ زیستی روابط بین فردی رشد مهارت های زبانی	۲۴	۲۵/۵۳

۱۴/۸۹	۱۴	بهداشت فردی تغذیه ورزش خواب	مراقبت از اندام
۱۰۰	۹۴	۱۷	جمع

پژوهش حاضر نشان می دهد که سلامت جسم دارای سه مؤلفه اصلی؛ سیستم های بدن ، چرخه حیات و مراقبت از بدن می باشد. با توجه به نتایج حاصله از جدول شماره ۴ مؤلفه سیستم های بدن با فراوانی ۶۰ و درصد فراوانی ۶۳/۸۲ ، مؤلفه چرخه حیات با فراوانی ۲۴ و درصد فراوانی ۲۵/۵۳ و مؤلفه مراقبت از اندام با فراوانی ۱۴ و درصد فراوانی ۱۴/۸۹ را دارا هستند. بر همین اساس مؤلفه سیستم های بدن با فراوانی ۶۰ بیشترین و مؤلفه مراقبت از اندام با فراوانی ۱۴ کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

بحث و نتیجه گیری

به عقیده جان لاک در تعریف تربیت ما زمانی می توانیم روانی سالم را در مرتبه ای ایجاد کنیم که خود دارای تنی سالم باشد. به همین ترتیب توجه و اهمیت به سلامت جسم در آموزش و پرورش بسیار مهم می باشد. این پژوهش سعی در تشخیص میزان توجه به مؤلفه های سلامت جسم در کتاب علوم «پایه چهارم ابتدایی» دارد. در این پژوهش کتاب علوم پایه چهارم مورد بررسی قرار گرفت و مؤلفه های سلامت جسم در آن به صورت جداگانه موشکافی گردید. با توجه به نتایج بدست آمده از جدول شماره ۴ ، مؤلفه سیستم های بدن با فراوانی ۶۰ و درصد فراوانی ۶۳/۸۲ ، مؤلفه چرخه حیات با فراوانی ۲۴ و درصد فراوانی ۲۵/۵۳ ، و در نهایت مؤلفه مراقبت از اندام با فراوانی ۱۴ و درصد فراوانی ۱۴/۸۹ را به خود اختصاص داده است. در میان هفده زیر مؤلفه بررسی شده، به ترتیب زیر مؤلفه های دستگاه قلبی-عروقی ، روابط بین فردی و تغذیه ؛ بیشترین توجه و زیر مؤلفه های دستگاه اسخوان بندی ، دستگاه عضلانی ، خواب، ورزش و رشد مهارت های زبانی کمترین توجه را دارا بوده است. نتایج پژوهش اخیر با یافته های پژوهش های سلیمی (۱۳۹۴) و عظیمی (۱۳۹۵) همسو بوده است. پیشنهاد می شود کل کتاب های علوم دوره ابتدایی از حیث توجه به موضوع سلامت جسمی بررسی شود. همچنین پیشنهاد می شود به زیر مؤلفه های بهداشت فردی ، ورزش و رشد مهارت های زبانی با توجه اهمیت آن توجه بیشتری صورت گیرد.

منابع و مراجع

- [۱] ادیب، یوسف؛ عظیمی، محمد؛ فتاحی آذر، اسکندر؛ مطلبی، حسین (۱۳۹۵). تحلیل محتوای طرح تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران براساس مفروضه های نظام سلامت با تأکید بر آموزش. دوماهنامه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش پزشکی ۹(۳): ۲۴۷-۲۳۴
- [۲] خلیلی، یوسف (۱۳۸۷). رابطه علی بین سلامت جسمانی، سلامت روانی، نگرش های مذهبی و خوشبینی در دانشجویان دانشگاه های بوعلی سینا همدان. مجله علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه بوعلی همدان؛ ۱۱(۳): ۶۳-۴۸
- [۳] رایف، لیبسی، جی فیکو (۱۳۸۸). تحلیل پیام های رسانه ای، مترجم مهدخت بروجردی علوی، انتشارات سروش.
- [۴] سلیمی، مریم (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی براساس مؤلفه های آموزش سلامت جسم و روان. دانشگاه پیام نور (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) _دانشگاه پیام نور استان مرکزی.
- [۵] سازمان بهداشت جهانی (WHO). سلیمی (۱۳۹۶). پیش بینی سلامت جسمی و روانی براساس مؤلفه های تصمیم گیری و حل مسئله، انسجام خانواده، ابراز محبت و ظاهر فیزیکی در معلمان متأهل مقطع ابتدایی شهر کرج. مجله حکیم سید اسماعیل جرجانی: (۱) ۵: ۷۷-۸۹
- [۶] علیرضایی، مریم (۱۳۹۶). جایگاه هویت ملی و دینی در کتب دوره متوسطه. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند.
- [۷] کاظمی، علی (۱۳۸۹). بررسی جایگاه علمی سلامت جسمانی و سلامت معنوی و نقش آن در پیشگیری از بیماری ها: یک مطالعه مقدماتی. فصلنامه اخلاق پزشکی (۸) ۱۲: ۸۳-۱۰۴
- [۸] مهدیان، محمد جعفر (۱۳۸۵). مبانی و اصول تعلیم و تربیت، تهران: ساوالان.
- [۹] یار احمدی، اردشیر (۱۳۷۶). بررسی رابطه میزان عبادت و سلامت روحی و جسمی در دانشجویان پسر مرکز تربیت معلم همدان. فصلنامه انجمن روان شناسی، (۸) ۵: ۱۴۹-۱۳۶